

ZAGROŻENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA ŚWIECIE

Olgierd Jakubowski

olgierdjakubowski@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5530-1025
Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków
ul. Szwoleżerów 9
00-464 Warszawa

Zagrożenie dziedzictwa kulturowego
przestępczością –
analiza wydarzeń w 2020 roku
(początek pandemii COVID-19)

Criminal threats to national heritage –
an analysis of the events of 2020
(the beginning of the COVID-19 pandemic)

Summary: There are a variety of methods that may be used in the analysis of crimes against cultural heritage which allow us to determine the level of risk that is posed. A comprehensive study covering all instances of crime against cultural goods during the space of one year allows us to note tendencies in criminals' behaviour and helps develop methods to counteract similar crimes in the future. The threat of crime to cultural heritage is influenced by specific events that affect the level of security in the state. Certain factors that should be taken into account when analyzing the phenomenon of crime against cultural heritage in 2020 include threats arising from the COVID-19 pandemic or social unrest.

Keywords: crime, statistics, national heritage, robbery, damage, pandemic, COVID-19

Streszczenie: Badając zjawisko przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu, można stosować różne metody w celu zdia-

gnozowania poziomu zagrożenia. Studium konkretnych przypadków przestępstw, których ofiarą padają dobra kultury, w ujęciu rocznym pozwala dostrzec tendencje w działaniach sprawców oraz pomaga wypracować metody przeciwdziałania przyszłym zdarzeniom. Na zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością mają wpływ szczególne wydarzenia, które oddziałują na poziom bezpieczeństwa w państwie. Wśród czynników, które trzeba wziąć pod uwagę, analizując zjawisko przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu w 2020 r., należy wskazać takie zagrożenia jak pandemia COVID-19 czy też niepokoje społeczne.

Słowa kluczowe: przestępczość, dziedzictwo kulturowe, napad rabunkowy, zniszczenie, pandemia, COVID-19

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zjawisk i wydarzeń mających wpływ na zagrożenie przestępczością przeciwko dziedzictwu kulturowemu w Polsce. Powstał on w ramach cyklu diagnozującego to zjawisko w zakresie dłu- i krótkoterminowym. W artykułach z lat 2015-2021¹ autor wskazał źródła danych dotyczących skali i specyfiki zjawiska przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu w Polsce. Niniejsze opracowanie opiera się na dostępnych informacjach dotyczących zmian prawnych i wydarzeń mających wpływ na analizowane zagadnienie, a także danych statystycznych, uzupełnionych studiami przypadków (*case method*) – metodą pozwalającą badać zjawisko.

Prowadzone przez 8 kolejnych lat badania skali przestępczości pozwalają zobrazować wiele tendencji – zarówno w Polsce, jak i na świecie – związanych z działaniami sprawców przestępstw wymierzonych w dziedzictwo. Rok 2020 w ocenie autora należy poddać szczególnie wnikliwej analizie pod kątem zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego, ponieważ w tym okresie rozpoczęła się pandemia COVID-19, która na całym świecie miała negatywny wpływ na wiele sfer życia społecznego. W 2020 r. w Polsce zaistniał również czynnik dodatkowy – niepokoje społeczne

¹ Zob. następujące artykuły O. Jakubowskiego: *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2014 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, nr 1(1), s. 263-274; *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2015 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2016, nr 1(2), s. 241-258; *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2016 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, nr 1(3), s. 249-276; *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2017 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2018, nr 1(4), s. 215-236; *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2018 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2019, nr 1(5), s. 163-170; *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2019 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2021, nr 1(7), s. 221-232.

na tle sporów światopoglądowych, co spowodowało zagrożenie i straty dla dziedzictwa kulturowego o charakterze sakralnym. Należy postawić pytanie, czy pandemia COVID-19 miała wpływ na poziom zagrożenia dziedzictwa kulturowego przestępczością, a jeżeli tak, to w jakim zakresie.

Zagrożenia dziedzictwa kulturowego w trakcie pandemii COVID-19

Na poziom zagrożeń dziedzictwa kulturowego przestępczością ma wpływ wiele czynników. W przypadku wystąpienia sytuacji nadzwyczajnych związanych z wojną, zamieszkami czy katastrofami naturalnymi, takimi jak powódzie, wielkie pożary czy pandemie, pojawiają się dodatkowe rodzaje ryzyka dla zabytków. Przyczyny takiego stanu są różne i oprócz działania samych czynników dotyczących nadzwyczajnego wydarzenia wiążą się także m.in. ze zmianą paradygmatów funkcjonowania różnych organów publicznych, które skupiają się na przeciwdziałaniu nadzwyczajnym zagrożeniom; niekiedy dzieje się to kosztem bieżącej działalności tych organów. W literaturze słusznie podkreśla się, że standardy ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych podlegają dynamicznym zmianom, wynikającym zarówno ze wzrostu nakładów majątkowych, jak i rozwoju nauki oraz nowoczesnych środków techniki, pozwalających na skuteczniejsze zapobieganie niebezpieczeństwom i efektywniejsze ratowanie obiektów zagrożonych². Niezależnie jednak od stopnia zaawansowania rozwiązań dotyczących ochrony zabytków w przypadku sytuacji kryzysowych skala pandemii COVID-19 i jej specyfika miały niewątpliwie wpływ na ochronę dziedzictwa kulturowego.

Oceniając poziom przestępczości podczas pandemii, należy wskazać, że pandemia nie we wszystkich swoich aspektach sprzyjała rozwojowi przestępczości. W trakcie lockdownów pojawiło się wiele czynników, które wpływały na zmniejszenie liczby popełnianych przestępstw niektórych kategorii. Spadek mobilności osób czy wstrzymanie łańcucha dostaw pośrednio ograniczały działalność przestępców w przypadku niektórych form kradzieży czy przemytu. Przykładowo w USA przestępczość spadła o 23% w pierwszym miesiącu obostrzeń spowodowanych pandemią COVID-19, a w kolejnych miesiącach utrzymywała się na niższym niż zwykle poziomie. Dotyczyło to prawie wszystkich rodzajów przestępczości, z wyjątkiem zabójstw i strzelanin, co było skorelowane z ograniczeniem mobilności obywateli³.

Należy zadać pytanie, jak na tym tle prezentuje się przestępczość skierowana przeciwko dobrom kultury. W ocenie tego zagadnienia mogą pomóc analizy Mię-

² E. Kocowska-Siekierka, *Ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106, s. 156.

³ Zob. D.S. Abrams, *Crime in the Time of Covid*, EconoFact, University of Pennsylvania 2020, <https://econofact.org/crime-in-the-time-of-covid> [dostęp: 1.07.2022].

ZAGROŻENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA ŚWIECIE

Olgierd Jakubowski

dzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpolu⁴, który na podstawie danych dostarczonych przez 72 kraje stworzył raport opublikowany w 2021 r.⁵ Zdiagnozował w nim główne trendy i zjawiska przestępcze wymierzone w dziedzictwo kulturowe w 2020 r. (niestety Polska nie brała udziału w badaniu). Jak wynika z raportu, przestępczość przeciwko dobrom kultury nie zmniejszyła się podczas pandemii COVID-19, a w niektórych przypadkach nawet wzrosła. W 2020 r. na całym świecie skonfiskowano 854 742 obiekty kultury, w tym przedmioty numizmatyczne (monety, pieniądze lub medale), obrazy, rzeźby, przedmioty archeologiczne i materiały biblioteczne. Ponad połowa z tych przedmiotów (567 465 dóbr kultury) została skonfiskowana w Europie, co w opinii Interpolu wiąże się z tym, że w większości krajów regionu funkcjonują jednostki Policji specjalizujące się w przestępstwach przeciwko dobrom kultury.

Raport Interpolu wykazał, że znaczny wzrost nielegalnych wykopalisk zaobserwowano w Afryce (32%), obu Amerykach (187%), a zwłaszcza w Azji i na południowym Pacyfiku (3,812%) w porównaniu z rokiem 2019, co mogło wynikać z tego, że stanowiska archeologiczne i paleontologiczne są z natury mniej chronione i bardziej narażone na nielegalne wykopaliska. Natomiast ograniczenia związane z COVID-19 w ocenie Interpolu prawdopodobnie zmniejszyły możliwości kradzieży przedmiotów ze zbiorów publicznych. Szacuje się, że 95% światowych muzeów było zmuszonych do tymczasowego zamknięcia w 2020 r., aby chronić pracowników i odwiedzających przed zakażeniem, zgodnie z rekomendacjami Międzynarodowej Rady Muzeów.

Badanie Interpolu wykazało, że we wszystkich regionach świata zmniejszyła się liczba przestępstw przeciwko mieniu kultury w muzeach w porównaniu z 2019 r. (z wyjątkiem obu Ameryk)⁶. Według ekspertów Interpolu pandemia COVID-19 miała znaczący wpływ na metody działania przestępców zaangażowanych w nielegalny obrót dobrami kultury, ale w żaden sposób nie zmniejszyła popytu na te przedmioty ani występowania takich przestępstw, ponieważ gdy kraje wprowadziły ograniczenia w podróżowaniu i inne środki ograniczające, przestępcy zostali zmuszeni do znalezienia innych sposobów kradzieży, nielegalnego wydobywania i przemykania dóbr kultury.

Na zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością w okresie pandemii COVID-19 zwracało także uwagę UNESCO, które 26 czerwca 2020 r. zorganizowało spotkanie ekspertów online (w którym brali udział m.in. przedstawiciele Interpolu, Światowej Organizacji Celnej [WCO], UNIDROIT [Międzynarodowe-

⁴ Informacja ze strony Interpolu: *Cultural property crime thrives throughout pandemic says new INTERPOL survey*, 18 października 2021, <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2021/Cultural-property-crime-thrives-throughout-pandemic-says-new-INTERPOL-survey> [dostęp: 1.07.2022].

⁵ *Assessing crimes against cultural property 2020*, Survey of Interpol Member Countries, wrzesień 2021, <https://www.interpol.int/en/content/download/16751/file/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property.pdf> [dostęp: 1.07.2022].

⁶ Ibidem.

go Instytutu Unifikacji Prawa Prywatnego], ATHAR [Antiquities Trafficking and Heritage Anthropology Research]), aby zbadać wpływ COVID-19 na nielegalny handel i określić środki, które należy w trybie pilnym podjąć, aby wzmocnić walkę z nielegalnym handlem dobrami kultury na rynku i w Internecie. Podczas spotkania eksperci potwierdzili negatywne konsekwencje pandemii COVID-19, która niekorzystnie wpłynęła na nadzór nad stanowiskami archeologicznymi i muzeami, i dyskutowali nad propozycjami mającymi na celu poprawę sytuacji. Uczestnicy spotkania wskazywali na wzrost sprzedaży online dóbr kultury, głównie z nielegalnych wykopalisk archeologicznych, i podkreślali, że większość z 30% przedmiotów zakupionych online i zajętych przez policję pochodziła z wykopalisk archeologicznych.

Na zorganizowanym przez UNESCO spotkaniu rekomendowano rozwiązania mające na celu poprawę sytuacji, które obejmowały m.in. wykorzystanie nowych technologii do monitorowania zagrabionych dóbr kultury w sieciach społecznościowych, większe zaangażowanie społeczności lokalnych w ochronę stanowisk archeologicznych oraz karanie sprzedawców i kupujących, którzy nie przeprowadzają odpowiednich kontroli pod kątem pochodzenia dóbr kultury. Wskazano także na potrzebę tworzenia przez państwa wyspecjalizowanych jednostek policyjnych do monitorowania platform internetowych w celu aktywnej współpracy w zapobieganiu nielegalnej sprzedaży dóbr kultury. Eksperti podkreślali, że ograniczenia nałożone przez pandemię obnażyły słabości krajów, i zwrócili uwagę na trudności w stosowaniu środków bezpieczeństwa w celu zwalczania nielegalnych wykopalisk i handlu od początku kryzysu zdrowotnego⁷.

Jak wskazują statystyki i informacje przedstawione w dalszej części artykułu, także w Polsce pandemia COVID-19 wpłynęła na zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością. O ile bowiem w nieznanym stopniu spadła przestępczość kryminalna⁸ ścigana na podstawie przepisów Kodeksu karnego, to jednak w widoczny sposób wzrosła liczba popełnianych przestępstw z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁹ (dalej: u.o.z.) dotyczących zniszczenia lub uszkodzenia zabytków i poszukiwania zabytków bez pozwolenia.

W trakcie pandemii COVID-19 w Polsce na zagrożenie zabytków zniszczeniem i uszkodzeniem miały również wpływ przepisy wprowadzone w tym okresie, które z założenia miały zapobiegać i przeciwdziałać jej skutkom – art. 12 i 12b usta-

⁷ Informacja ze strony UNESCO: *Illegal excavations and online trade of cultural property looted in the midst of COVID-19*, czerwiec 2021, <https://en.unesco.org/news/illegal-excavations-and-online-trade-cultural-property-looted-midst-covid-19> [dostęp: 1.07.2022].

⁸ W literaturze pojawiają się głosy podające w wątpliwość stosowanie przez organy ścigania pojęcia „przestępczość kryminalna” (zob. A. Uhl, *Czy istnieje przestępczość kryminalna? Kilka uwag o tautologii w policyjnej statystyce przestępczości i nie tylko*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2020, nr 27, <https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/bk/article/view/3346> [dostęp: 16.08.2022]).

⁹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 840.

wy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych¹⁰ (dalej: ustawa o COVID-19). Wskazane przepisy miały co prawda charakter tymczasowy i przestały obowiązywać z dniem 4 września 2020 r., jednakże zawarta w ich treści uproszczona procedura pozwalała na budowę, przebudowę, remont i rozbiórkę obiektów budowlanych, z wyłączeniem przepisów wielu ustaw¹¹, w tym ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w związku z przeciwdziałaniem COVID-19. Wskazane rozwiązania prawne pozwalały w ramach ogólnie sprecyzowanych celów w związku z przeciwdziałaniem COVID-19 bez udziału, a nawet wiedzy organów powołanych do ochrony zabytków, dokonywać, na podstawie zgłoszenia, ingerencji w zabytek czy jego destrukcji. Z procedury tej mogły skorzystać zarówno podmioty publiczne, jak i prywatne¹². Trzeba podkreślić, że wątpliwości związane ze stosowaniem przepisów ustawy o COVID-19, także w zakresie ewentualnej odpowiedzialności karnoprawnej sprawców zniszczeń, były sygnalizowane w prasie¹³. W okresie obowiązywania wspomnianych przepisów, jak wynika z informacji uzyskanych przez autora z Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego, liczba inwestycji zrealizowanych na podstawie art. 12 ustawy o COVID-19 wyniosła na terenie całego kraju 36 – w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 63 – w przypadku obiektów objętych inną formą ochrony¹⁴. Podejmowanie prac przy obiektach budowlanych na podstawie art. 12 i 12b ustawy o COVID-19 było kwestionowane przez organy publiczne. W literaturze wskazuje się, że w orzecznictwie wojewódzkich sądów administra-

¹⁰ Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, Dz. U. z 2021 r., poz. 2095 ze zm.

¹¹ Do projektowania, budowy, przebudowy, remontu, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych, w tym zmiany sposobu użytkowania, w związku z przeciwdziałaniem COVID-19, nie stosowało się przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r., poz. 1186 ze zm.), ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293 i 471) oraz aktów planistycznych, o których mowa w tej ustawie, ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282), a w przypadku konieczności poszerzenia bazy do udzielania świadczeń zdrowotnych, także przepisów wydanych na podstawie art. 22 ust. 3, 4 i 4a ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. z 2011 r., Nr 112, poz. 654).

¹² Szerzej: informacja na stronie Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków z dnia 18 maja 2020 r.: O. Jakubowski, *Prawna ochrona zabytków a koronawirus. Ograniczenie stosowania procedur w zakresie ochrony zabytków w trakcie pandemii COVID-19*, http://www.skz.pl/skz_files/news/wpis_282_2020.php [dostęp: 1.07.2022].

¹³ Zob. M. Wybranowski, *Uproszczenie procesu budowlanego: miało pomóc w walce z kryzysem, a może zniszczyć zabytki*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 13 lipca 2020, <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/7770094,uproszczenie-procesu-budowlanego-mialo-pomoc-w-walce-z-kryzysem-a-moze-zniszczyc-zabytki.html> [dostęp: 1.07.2022]; idem, *Zabytki bez ochrony, sprawcy (w praktyce) bez kary*, 4 sierpnia 2020, „Dziennik Gazeta Prawna”, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1487568,zabytki-bez-ochrony-sprawcy-bez-kary.html> [dostęp: 1.07.2022].

¹⁴ Pismo Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego z dnia 30 marca 2021 r., sygn. DPR.0132.10.2021, niepubl.

cyjnych, którego przedmiotem była kontrola działań organów nadzoru budowlanego w zakresie inwestycji realizowanych na podstawie art. 12 ustawy o COVID-19, pojawiała się teza o konieczności dokonania zawężającej wykładni przepisu art. 2 w zakresie „przeciwdziałania COVID-19”. Taki pogląd wyrażany przez sądy administracyjne w ocenie niektórych naukowców narusza podstawowe zasady wykładni prawa przyjęte w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego i teorii prawa¹⁵. W ocenie autora, pomimo zawężającej wykładni sądów administracyjnych co do stosowania art. 12 i 12b ustawy o COVID-19, ich uchwalenie i obowiązywanie w czasie pandemii należy ocenić jednoznacznie negatywnie. Uzyskane z Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego informacje wskazują, że problem objęcia zabytków przepisami ustawy o COVID-19 był realny, ponieważ kontrowersyjna procedura, mimo krótkiego okresu obowiązywania, objęła aż 99 zabytków. Należy podkreślić, że państwo powinno wzmacniać standardy ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych, a nie – jak w przypadku omawianych zmian prawnych – bezrefleksyjnie zawieszać ochronę dziedzictwa kulturowego w takim okresie. Ewentualne rozwiązania ograniczające ochronę zabytków w sytuacjach kryzysowych powinny być adekwatne do zagrożenia, proporcjonalne, a zaprojektowane procedury powinny uwzględniać udział organów powołanych do ochrony zabytków.

Skala i specyfiki zjawiska przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu w Polsce w statystykach organów ścigania, Krajowej Administracji Skarbowej oraz w informacjach z krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

Jednym z podstawowych źródeł informacji o przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu są dane opracowane przez Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji¹⁶. Zgodnie z nimi przestępstw ściganych na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (zniszczenia lub uszkodzenia zabytku – art. 108 u.o.z. i niezgodnego z prawem poszukiwania zabytków – art. 109c u.o.z.) w 2020 r. stwierdzono 187 (w 2019 r. – 144). W 2020 r. wykryto również 417 przestępstwa ścigane na podstawie Kodeksu karnego (dalej: k.k.)¹⁷ (w 2019 r. – 463), z których: 144 dotyczyły kradzieży (art. 278 k.k.), 195 – kradzieży z włamaniem (art. 279 k.k.), 16 – przywłaszczenia (art. 284 k.k.), 55 – znieważenia zwłok, pro-

¹⁵ Zob. M. Hadel, I. Zachariasz, *Analiza stosowania art. 12 specustawy covidowej z perspektywy standardów państwa prawnego*, „Samorząd Terytorialny” 2022, nr 1-2, s. 51.

¹⁶ Informacja opracowana na podstawie danych z Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji, opublikowana 16 kwietnia 2020 r. na stronie Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów *Przestępczość przeciwko dobrom kultury w Polsce*, <https://stratyzabytkow.nimoz.pl/?p=5507> [dostęp: 1.07.2022].

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1600, 2077.

chów ludzkich lub miejsca spoczynku zmarłego (art. 262 k.k.), 7 – paserstwa umyślnego (art. 291 k.k.). Do typu przestępstw dotyczących dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury (art. 294 § 2 k.k.) zakwalifikowano 2 przypadki paserstwa umyślnego. Natomiast po zestawieniu przestępstw z *modus operandi* charakterystycznym dla dóbr kultury w 2020 r. stwierdzono ogółem 604 przestępstw (w 2019 r. – 639). Dane związane z działaniami Policji należy uzupełnić informacjami Straży Granicznej oraz Krajowej Administracji Skarbowej (KAS) w związku z kompetencjami tych organów w zakresie zwalczania przemytu dóbr kultury.

W ramach zadań Straży Granicznej dotyczących zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko dobrom kultury, w tym nielegalnego przewozu takich przedmiotów przez granicę, w 2020 r. służba ta wszczęła dwa postępowania w związku z art. 109 u.o.z., tj. podejrzeniem nielegalnego wywozu zabytku bez stosownego pozwolenia. Przypadki te dotyczyły usiłowania wywozu obrazu, rzeźby, starych fotografii (postępowanie zostało umorzone z powodu niskiej wartości finansowej zabezpieczonych przedmiotów, niewchodzącej w zakres progów ustawowych przewidzianych w art. 51 u.o.z.) oraz usiłowania wywozu monet, (postępowanie prowadzone przez placówkę Straży Granicznej Warszawa-Okęcie). Jednocześnie Straż Graniczna w 2020 r. nie prowadziła postępowań w związku z nielegalnym wwozem dóbr kultury¹⁸.

Działania Krajowej Administracji Skarbowej (KAS) dotyczące przeciwdziałania nielegalnemu wywozowi i wwozowi dóbr kultury wiążą się z wieloma czynnościami uwzględnianymi w statystykach tej służby. W 2020 r., zgodnie z art. 33 ust. 1 pkt 10 lit. h ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, w brzmieniu obowiązującym w 2020 r., do zadań naczelnika urzędu celno-skarbowego należało rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstwa określonego w art. 109 u.o.z. oraz zapobieganie temu przestępstwu, a także ściganie jego sprawców, jeżeli zostało ujawnione przez Służbę Celno-Skarbową. W 2020 r. wszczęto jedno postępowanie przygotowawcze o przestępstwo z art. 109 u.o.z., które polegało na wysłaniu z terytorium Polski do USA zabytku w postaci obrazu bez stosownego pozwolenia na wywóz. W tym samym okresie zostało również zakończone jedno postępowanie przygotowawcze dotyczące przestępstwa z wymienionego przepisu, które polegało na wywozie do Austrii zabytkowych monet bez wymaganych dokumentów. Prokurator zatwierdził postanowienie o umorzeniu tego postępowania.

Generalnie działania KAS dotyczą nie tylko czynności zatrzymania zabytku w związku z nielegalnym wywozem za granicę, lecz wszystkich czynności podejmowanych wobec wywożonych przedmiotów w celu sprawdzenia, czy na wywożony

¹⁸ Dane z Komendy Głównej Straży Granicznej – pismo z dnia 8 lipca 2021 r., sygn. KG-OI-VIII.0180.130.2021.MS, niepubl.

przedmiot konieczne jest uzyskanie pozwolenia zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, czyli m.in. w przypadkach:

- nielegalnego wywozu zabytków (wywóz zabytku bez pozwolenia),
- nielegalnego przywozu zabytków (przemyt),
- weryfikacji dokonywanych w przypadku braku dokumentów potwierdzających fakt, że zabytek nie wymaga pozwolenia (wycena, ocena, faktura itp.),
- weryfikacji dokonywanych w przypadku wątpliwości organu celnego co do rzetelności przedstawionych dokumentów,
- dokonania ustalenia lub potwierdzenia, czy wiek lub wartość przedmiotu przekracza progi wskazane w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- zaniżania wartości w przywozie,
- zatrzymań falsyfikatów.

Zgodnie ze statystykami KAS w 2020 r. pięć spraw dotyczyło nielegalnego wwozu zabytków (wszczęcie sprawy karno-skarbowej na podstawie art. 54 § 1 Kodeksu karnego skarbowego¹⁹), dwie sprawy wiązały się z nielegalnym wywozem z art. 109 u.o.z, jedna dotyczyła zatrzymania falsyfikatu zabytku, również jedna działań związanych z wstrzymaniem aukcji na terenie innego kraju (USA), a 72 sprawy wiązały się z weryfikacją dobra kultury w trakcie przywozu²⁰.

Istotną kwestią dla współpracy służb i organów w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce było podpisanie porozumienia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Szefa Krajowej Administracji Skarbowej, Komendanta Głównego Policji oraz Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 7 lutego 2020 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków, które zastąpiło porozumienie między Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej z 3 listopada 2004 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków²¹. Wśród wielu rozwiązań aktualizujących zasady współpracy między służbami w porozumieniu wskazano na możliwość dostępu dla służb do systemu informacyjnego VINCI II, w którym są rejestrowane dane dotyczące decyzji administracyjnych wydawanych w sprawach pozwoleń na wywóz zabytków za granicę.

Ważnym źródłem danych dotyczącym skali i specyfiki przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu jest krajowy wykaz zabytków skradzionych lub

¹⁹ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, Dz. U. z 2022 r., poz. 859 ze zm.

²⁰ Dane z Departamentu Cel Ministerstwa Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej – pismo z dnia 13 lipca 2021 r., sygn. BMI1.0123.997.2021., niepubl.

²¹ Porozumienie między Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej z 3 listopada 2004 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków, Dz. Urz. KGP nr 21, poz. 135.

wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem²² prowadzony przez Generalnego Konserwatora Zabytków na podstawie art. 23 ust 1. u.o.z. Wykaz służy do rejestrowania informacji o kradzieżach i innych zdarzeniach kryminalnych skierowanych przeciwko dobrom kultury. Wojewódzki konserwator zabytków, organy Policji, Straży Granicznej, Krajowa Administracja Skarbowa, prokuratura oraz dyrektorzy muzeów i bibliotek będących instytucjami kultury są obowiązani niezwłocznie przekazywać, w celu ujęcia w wykazie, Generalnemu Konserwatorowi Zabytków informacje o zabytku skradzionym lub wywiezionym za granicę niezgodnie z prawem (art. 23 ust 2 u.o.z). Zabytki zarejestrowane w wykazie są oznaczone na poszczególnych kartach kolejnymi numerami. Baza ma kilka poziomów dostępu, ale ogólne dane dotyczące poszukiwanych zabytków (nazwa, tytuł, wymiary, technika wykonania, autora, zdjęcie) można uzyskać na poziomie podstawowym, dostępnym dla każdego zalogowanego użytkownika. Najszerzy zakres dostępu do danych ma Policja, a także KAS i Straż Graniczna w stosunku do nielegalnie wywożonych zabytków. Zgodnie z informacjami z raportu Najwyższej Izby Kontroli (NIK) opublikowanym w kwietniu 2022 r.²³, według stanu na dzień 31 marca 2021 r., wykaz zawierał 11 861 kart informacyjnych. W kontrolowanym przez NIK okresie włączono do wykazu 859 kart, tj. 128 w 2018 r., 561 w 2019 r., 120 w 2020 r. i 50 w I kwartale 2021 r. W latach 2018-2021 (I kwartał) odzyskano 6 zabytków (1 w 2018 r., 5 w 2019 r.). Podobnie jak w poprzednich latach należy wskazać na ogromną dysproporcję pomiędzy poszukiwanymi a odzyskanymi zabytkami.

Statystyki zawarte w krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem pokazują, że liczba poszukiwanych zabytków jest wielokrotnie wyższa niż odzyskanych. Każdego roku też więcej zabytków zostaje zarejestrowanych jako utracone (skradzione, zaginione) niż jako odzyskane.

Problem związany z funkcjonowaniem krajowego rejestru utraconych dóbr kultury

Ujawnioną w raporcie NIK informacją, która w ocenie autora ma bardzo negatywne znaczenie dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego przed przestępczością, jest fakt, że krajowy rejestr utraconych dóbr kultury (KRUDK) – baza danych,

²² Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, <https://skradzionezabytki.pl/i/#/> [dostęp: 25.06.2022].

²³ Informacje dotyczące kontroli Najwyższej Izby Kontroli, System Ochrony Zabytków w Polsce, opublikowane 31 marca 2022 r., KNO.430.004.2021, nr ewid. 170/2021/P21023/KNO; wystąpienie pokontrolne do Piotra Glińskiego Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, tekst zmieniony zgodnie z uchwałą Nr 50/2021 Kolegium Najwyższej Izby Kontroli z dnia 13 października 2021 r. oraz uwzględniający sprostowanie oczywistej omyłki pisarskiej dokonane w dniu 29 września 2021 r., KNO.410.003.01.2021, https://bip.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,kno~p_21_023_202109301114301632993270~id0~01,typ,kj.pdf; *Oby nie było za późno... NIK o systemie ochrony zabytków w Polsce*, 31 marca 2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/system-ochrony-zabytkow.html> [dostęp: 30.06.2022].

której funkcjonowanie reguluje rozdział 2a u.o.z i przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny²⁴, według stanu na dzień 7 maja 2021 r. był pusty, tj. nie zawierał wpisów. Rejestr ten ze względu na szczegółowe uregulowania jest przedmiotem wielu publikacji o charakterze prawnym, oceniających konsekwencje wpisu do niego dóbr kultury²⁵. Autor już w 2017 r., wskazywał na duże opóźnienia w tworzeniu KRUDK, mimo obowiązywania przepisów od 2015 r.²⁶ Przedstawione w raporcie NIK wyjaśnienia, z których wynika m.in., że w okresie badanym przez organ kontrolny nie wpłynęły wnioski spełniające warunki formalne wpisu do KRUDK²⁷, należy przyjąć z zaniepokojeniem. Niepokój budzi także ujawnienie podczas kontroli NIK, że KRUDK jest prowadzony w formie tabeli utworzonej w arkuszu kalkulacyjnym MS Excel, a zgodnie z przytoczonym w raporcie NIK stanowiskiem władz Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „brak jest zasadności do stworzenia dodatkowej infrastruktury dostępnej za pomocą ogólnodostępnej sieci internet w zakresie udostępniania treści zawartych w KRUDK”.

Biorąc pod uwagę 7-letni okres obowiązywania przepisów o KRUDK, należy postawić następujące pytania:

1. Czy w okresie 7 lat obowiązywania przepisów o KRUDK nie ujawniono w Polsce żadnych przypadków utraty zabytków i dóbr kultury, które kwalifikowały się do rejestracji?
2. Skoro uprawnienie do złożenia wniosku o wpis do KRUDK mają: Policja, prokurator, wojewódzki konserwator zabytków, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych i właściciel rzeczy (art. 24a. ust. 3 u.o.z.), z czego wynika ewentualny brak takich wniosków?
3. Jaka jest ewentualna odpowiedzialność podmiotów publicznych, które nie zgłosiły wniosku do KRUDK pomimo takiej możliwości?

²⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740.

²⁵ Zob. I. Gredka, P. Gwoździewicz-Matan, *Cywilnoprawne skutki wpisu rzeczy do krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Państwo i Prawo” 2016, nr 10; A. Lizak, *Prawne aspekty utworzenia krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2017, nr 1; A. Potocki, *Krajowy rejestr utraconych dóbr kultury jako nowy środek prawny ochrony dziedzictwa kulturowego*, w: E. Kruk, G. Lubeńczuk, T. Drab (red.), *Tendencje rozwojowe prawa administracyjnego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017; B. Gadecki, *Nowe regulacje dotyczące problematyki zabytków w związku z wejściem w życie ustawy o rzeczach znalezionych*, „Ius Novum” 2016, nr 4; K. Zeidler, *Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem oraz Krajowy rejestr utraconych dóbr kultury*, w: K. Zeidler, K. Zalańska, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Wolters Kluwer, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Warszawa–Gdańsk 2015; K. Górniak, *Szczególna ochrona własności w ramach krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 2.

²⁶ Wprowadzonych przepisami ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych, Dz.U. z 2015 r., poz. 397.

²⁷ Wydano jedną decyzję z dnia 21 sierpnia 2019 r., umarzającą postępowanie dotyczące wpisu do KRUDK z uwagi na bezprzedmiotowość postępowania polegającą na braku podstawy prawnej do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia (dobro kultury będące przedmiotem wniosku skradziono między 15 marca 1997 r. a 7 stycznia 1998 r., tj. przed wejściem w życie ustawy o rzeczach znalezionych), sprawa nr DDZ-RDK.742.3.50.2019.MW.

4. Czy KRUDK, który zgodnie z przepisami ma być prowadzony w systemie teleinformatycznym jako jawny (art. 24c. u.o.z.), zachowuje te cechy, jeżeli nie jest upubliczniony i jest prowadzony w arkuszu kalkulacyjnym MS Excel?

W ocenie autora Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego powinno podjąć pilne działania w celu wdrożenia rozwiązań naprawczych dotyczących funkcjonowania KRUDK. Należy pamiętać, że do tworzenia i skutecznego funkcjonowania baz utraconych dóbr kultury nie wystarczą jedynie działania legislacyjne tworzące podstawę prawną, ale muszą się one wiązać z wprowadzeniem stosownych rozwiązań technicznych oraz z szerokimi działaniami praktycznymi związanymi z pozyskiwaniem informacji o utraconych dziełach. Przypomnienia wymaga, że gdy w 1988 r. wyspecjalizowana instytucja państwowa – Ośrodek Informacyjno-Koordynacyjny Ochrony Obiektów Muzealnych wydał pierwszy w Polsce *Katalog skradzionych i zaginionych dóbr kultury*, działania te były prowadzone na podstawie wykonanych przez instytucje kwerend muzealnych i badań Jana Świeczyńskiego²⁸. Biorąc pod uwagę sformalizowany charakter KRUDK, w celu zapewnienia jego funkcjonowania można podjąć podobne działania badawcze, związane z kwerendą od 2015 r. przypadków kradzieży zabytków i dóbr kultury²⁹. Po zidentyfikowaniu takich spraw uzasadnione jest poinformowanie podmiotów mogących dokonać zgłoszenia o takiej możliwości i jej konsekwencjach prawnych.

Wybór przestępstw przeciwko dziedzictwu kulturowemu oraz innych wydarzeń mających wpływ na zwalczanie tego typu przestępczości w 2020 r. na terenie Polski

Na terenie naszego kraju, jak wskazują statystyki policyjne, dochodzi do wielu przypadków przestępstw przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Poniższe zestawienie stanowi wybór przypadków, które w 2020 r. wyróżniały się na tle innych tego typu przestępstw oraz wydarzeń i działań mających wpływ na zwalczanie tej kategorii przestępczości. Sekwencje zdarzeń dotyczących przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu w Polsce przedstawiono chronologicznie.

Styczeń

W Chorzowie w trakcie remontu zabytkowego budynku objętego ochroną konserwatorską, ze względu na błędy robotników doszło do dewastacji pamiątkowego kamienia narożnego w przedmiotowej budowlu.

²⁸ Przy wykorzystaniu informacji z krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

²⁹ Zob. J. Świeczyński. *Katalog skradzionych i zaginionych dóbr kultury*, oprac. red. W. Jaskulski, P. Ogrodzki, Ośrodek Informacyjno-Koordynacyjny Ochrony Obiektów Muzealnych, Warszawa 1988.

W Gdańsku policja wszczęła postępowanie w sprawie zniszczenia stanowiska archeologicznego i przywłaszczenia dwóch armat z XVII/XVIII w., wydobytych z dna Martwej Wisły na terenie jednej z firm.

W Jarosławiu policjanci z wydziału kryminalnego ustalili, że z kolegiaty pw. Bożego Ciała w Jarosławiu zostały skradzione cenne starodruki. Sprawę ujawnili pracownicy Muzeum Kamienicy Orsettich w Jarosławiu, którzy w związku z zorganizowaną wystawą na jednej z aukcji internetowej antykwariatu w Kaliszu zidentyfikowali osiem ksiąg wystawionych do sprzedaży, tych, które wcześniej opisywali w zbiorze parafialnym. Okazało się, że nie ma ich w zbiorach parafialnych i zostały skradzione. Dzięki sprawnej pracy policji dzieła, z których najstarsze zostało wydane w 1609 r. w Lyonie, zostały odzyskane.

Luty

W Łodzi doszło do kradzieży z Muzeum Tradycji Niepodległościowych. Z gablot muzealnych sprawca ukradł trzy eksponaty: pistolet parabellum z 1900 r., pistolet browning z 1912 r. i pistolet mauser.

Szef Krajowej Administracji Skarbowej, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Komendant Główny Straży Granicznej i Komendant Główny Policji podpisali porozumienie w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków.

W związku z informacją o nielegalnym przywozie dzieła sztuki pochodzącego z terenu Europy Wschodniej policjanci z komendy stołecznej i funkcjonariusze Mazowieckiego Urzędu Celno-Skarbowego weszli do trzech mieszkań na terenie Warszawy i dwóch domów w powiecie żyrardowskim i zabezpieczyli tam 110 sztuk ikon, ornamentów, obrazów i innych dzieł sztuki cerkiewnej i sakralnej. Wstępna analiza biegłych wykazała, że ok. 30 sztuk spośród zabezpieczonych przedmiotów to zabytki o szczególnym znaczeniu dla kultury, pochodzące z XVIII i XIX w., głównie z Rosji i Bałkanów.

W Lublinie zdewastowano kapliczkę przy ul. Ogródkowej. Na zabytku naniesiono farbą satanistyczne symbole.

Na przejściu granicznym w Dorohusku Krajowa Administracja Skarbowa ujawniła wwóz 442 zabytkowych monet, które przemycił pasażer autokaru z Kijowa do Poznania. Sprawca ukrył monety w laptopie. Zatrzymano m.in: 5 talarów holenderskich (zwanych lewkowymi) z XVII w., 159 siedemnastowiecznych szelągów, m.in. Gustawa Augusta, oraz 261 monet z XVII, XVIII i XIX w. – półtoraki, orty i grosze z okresu panowania m.in. Zygmunta III Wazy, Stefana Batorego i Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wśród monet tych znajdują się 3 grosze polskie z 1831 r. – moneta Królestwa Polskiego okresu powstania listopadowego, bita stemplami przygotowanymi w wyniku decyzji Rządu Tymczasowego z 10 lutego 1831 r., 17 monet rzymskich (denarów) i pamiątkowy medal z XIX w. z napisem „Wystawa Rękodzielniczo-Przemysłowa w Krakowie 1872”.

ZAGROŻENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA ŚWIECIE

Olgiard Jakubowski

Marzec

W bazylice Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej pijany sprawca zdemolował ołtarz. Uszkodzeniu uległa m.in. mensa ołtarzowa i krzyż.

Zniszczono kapliczkę stojącą przy drodze między dwoma wsiami (Gąsiorowice i Bokowe). W kapliczce wybito szyby, zniszczono figurkę Serca Pana Jezusa i oderwano głowy dwóm figurkom Matki Boskiej.

Kwiecień

W miejscowości Ozimek doszło do dewastacji kapliczki. Znajdująca się tam figura została wyrwana z metalowego prętu, do którego była przymocowana, a następnie rzucona na ziemię.

W trakcie weryfikacji w porcie lotniczym pięciu zgłoszonych do wywozu za- bytkowych fotografii funkcjonariusze KAS ustalili, że cztery z nich wymagają po- zwolenia na wywóz za granicę.

Maj

W Głogowie policja zatrzymała mieszkańca miasta, który nielegalnie prowadził po- szukiwania zabytków. W mieszkaniu sprawcy zabezpieczono zabytki w postaci mo- net oraz m.in. fragmentu bransolety pochodzącej z okresu epoki brązu i przyrządy wykorzystywane w procederze.

W Muzeum Przemysłu i Kolejnictwa w Dzierżoniowie doszło do pożaru wago- nów stojących jako eksponaty na boczniczy kolejowej. Okoliczności sprawy wskazu- ją na możliwość podpalenia.

Czerwiec

Policjanci zabezpieczyli metalową plaketkę identyfikacyjną, najprawdopodobniej należąca do pracownika przymusowego przebywającego w jednym z podobozów macierzystego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Plakietka została od- należona u mieszkańca Śląska.

Od 1 czerwca do 31 października 2020 r. trwała międzynarodowa akcja Pandora V, w której brali udział funkcjonariusze organów ścigania i służby celnej 31 państw, w tym Polski, wspierani przez Europol, Interpol i WCO (Światową Or- ganizację Celną – World Customs Organization). Celem akcji było zwalczanie prze- stępczości i nielegalnego obrotu dobrami kultury. W wyniku kontroli i przeszukań na lotniskach, portach, przejściach granicznych, a także w domach aukcyjnych, mu- zeach i prywatnych posesjach skonfiskowano ponad 56 400 dóbr kultury różnych kategorii: zabytków archeologicznych, mebli, monet, obrazów, instrumentów mu- zycznych i rzeźb. W rezultacie wszczęto ponad 300 postępowań karnych i areszto- wano 67 osób.

W miejscowości w powiecie dzierzoniowskim doszło do zatrzymania mężczyzny oferującego do sprzedaży zabytkowe monety, m.in. środki płańnicze z okresu ok. I-V w. Sprawca przed sprzedażą umyślnie przerabiał i uszkadzał monety, postarzając je. Policjanci zabezpieczyli 379 monet.

W Wilczycach zdemastowano kapliczkę. Nieznani sprawcy pomalowali czarnym i czerwonym sprayem figurę Matki Bożej.

W USA na aukcji internetowej został wystawiony zabytek archeologiczny – siekierka neolityczna z ok. 3000 lat p.n.e., pochodząca najprawdopodobniej z wykopalisk z Polski, z okolic Białegostoku. Funkcjonariusze KAS za pośrednictwem systemu Archeo zwrócili się o pomoc do organów w Stanach Zjednoczonych. W wyniku tych działań aukcja została zablokowana.

Lipiec

Z zorganizowanej przez Muzeum Miedzi w Legnicy wystawy „Cień gwiazdy. Relikty legnickich pomników PRL-u” skradziono popiersie marszałka Konstantego Rokossowskiego z mosiądzu. Muzealna wystawa była zorganizowana na terenie cmentarza komunalnego, do którego sprawca dostał się samochodem, niszcząc bramę cmentarza i przycmentarznego lapidarium. Popiersie zostało w tym samym miesiącu odnalezione, ale niestety uszkodzone. W sierpniu policja zatrzymała sprawcę przestępstwa.

W Krakowie z prywatnej galerii autorskiej skradziono rzeźbę autorstwa Mariana Gołogórskiego pt. *Ptaki*.

Sierpień

W miejscowości w gminie Supraśl policjanci we współpracy z funkcjonariuszami Krajowej Administracji Skarbowej dokonali przeszukania w domu osoby podejrzanej o paserstwo zabytków. W wyniku akcji służb odzyskano kindżał, który został utracony w wyniku kradzieży w 1982 r. w Muzeum Podlaskim, a także zabytkową figurkę *Czerkiesi na koniach*, która została skradziona ponad 20 lat temu w wyniku włamania do Muzeum Lubelskiego. Policjanci przejęli też przywłaszczoną amforę antyczną, wyroby z kości słoniowej, ponad 120 ikon, wiele artefaktów z kościołów oraz monety i biżuterię pochodzące z wykopalisk. W trakcie przeszukania zabezpieczono również broń: pistolet, rewolwer, amunicję i granat. Służby zatrzymały dwie osoby. Jednej postawiono zarzuty dokonania zaboru dobra kultury z obszaru okupowanego przy naruszeniu prawa międzynarodowego.

W porcie lotniczym udaremniono wywóz za granicę archiwaliów nieżyjącej polskiej dziennikarki i pisarki: 20 książek, albumu, 106 taśm, 6 kaset VHS, pendrive'a (3438 dokumentów), 11 teczek aktowych (1200 dokumentów). Zatrzymane materiały archiwalne zostały po oględzinach zakwalifikowane jako wchodzące w skład Państwowego Zasobu Archiwalnego.

ZAGROŻENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA ŚWIECIE

Olgiard Jakubowski

W porcie lotniczym zatrzymano przy wywozie odlew wykonany z brązu według rzeźby Katarzyny Kobro. W związku z uzyskanymi opiniami biegłych i wyspecjalizowanej instytucji kultury, wskazującej, że obiekt jest falsyfikatem, KAS nie dopuścił do jego wywozu, a sprawę zakwalifikowano jako przestępstwo wprowadzania podrobionego zabytku do obrotu i przekazano policji.

Wrzesień

W Warszawie doszło do usiłowania zniszczenia zabytkowej figury Matki Bożej Królowej Polski, która stała w ogrodzie domu zakonnego Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Warszawie-Aninie. Sprawcy użyli kabla telefonicznego, który owinęli wokół szyi Maryi, a następnie, ciągnąc za ten kabel, zrzucili przedwojenną figurę na ziemię. Figura nie uległa uszkodzeniu, ponieważ upadła na miękkie podłoże.

Prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej i funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego odzyskali 100 tajnych dokumentów pochodzących z lat 1970-1990, dotyczących działalności Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, związanych m.in. z podejmowanymi przez Służbę Bezpieczeństwa działaniami w czasie stanu wojennego. Dokumenty były niezgodnie z prawem przetrzymywane przez byłego funkcjonariusza służb specjalnych PRL-u.

Prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej i funkcjonariusze Komendy Stołecznej Policji w Warszawie odzyskali 300 dokumentów wytworzonych w latach 1939-1944 przez niemieckie władze okupacyjne w Łodzi, które zostały przywłaszczone przez osoby nieuprawnione. Jak wynika z komunikatu IPN, zabezpieczone dokumenty zawierały informacje o działaniach niemieckich władz okupacyjnych w Łodzi wymierzonych przeciwko obywatelom polskim w latach 1939-1944 oraz o stratach i szkodach poniesionych przez naród polski w latach II wojny światowej.

Październik

W ogrodzie Muzeum Pałacu w Rogalinie doszło do uszkodzenia zabytku – XVIII-wiecznej rzeźby. Zwiedzający wspiął się na rzeźbę w celu pozowania do zdjęcia, w wyniku czego spadła ona z cokołu i uległa uszkodzeniu.

W Warszawie został zdewastowany pomnik byłego prezydenta USA Ronalda Reagana, stojący przy Alejach Ujazdowskich. Monument został polany farbą i wymalowany wulgaryzmami oraz symbolem ośmiu gwiazdek.

W Oddziale Celnym w Hrebennem podczas kontroli ujawniono próbę przemytu zabytków archeologicznych, w tym pochodzących z okresu neolitu. Zatrzymano toporki kamienne i elementy narzędzi kamiennych (308 szt.) oraz naczynia gliniane i elementy naczyń glinianych (155 szt.). Towar przez granicę próbował przemieścić kierowca ciężarówki, zabytki ukrył w kabinie pojazdu.

Listopad

Doszło do dwóch włamań do Pałacu Książęcego we Włeniu. Sprawcy w dniach 14-15 lutego (sobota i niedziela) dwukrotnie dostali się na teren pałacu, co uwiłdocznił monitoring obiektu. Łupem przestępców padł zabytkowy zegar, figurka, a także sprzęt AGD RTV i lustro.

W Kobylanach doszło do pożaru XIX-wiecznego dworu, w wyniku którego zniszczeniu uległa duża część zabytku. Okoliczności sprawy wskazują na podpalenie.

Z kościoła w miejscowości Niegów został skradziony przedmiot liturgiczny – nawikuła (zabytkowa łódka liturgiczna ze srebrną tyżeczką). Sprawca przed mszą pogrzebową wszedł do zakrystii, skąd wyniósł przedmiot. Po zatrzymaniu przez policję mężczyzna, który dokonał przestępstwa, tłumaczył się, że ukradł zabytek celem wymuszenia na proboszczu skreślenia go z dokumentów kościelnych w ramach apostazji.

Koło Lublina (na terenie kompleksu leśnego Dąbrowa) przewrócono i zdewastowano kapliczkę.

W Krakowie bezdomny mężczyzna rzucił kamieniem w ołtarzyk Matki Bożej umieszczony w Bramie Floriańskiej. Uszkodzona została szyba i zabytkowy obraz Matki Bożej.

W Warszawie koło Stawów Kellera zdewastowano kapliczkę Matki Boskiej – została ona zamalowana, obrzucona śmieciami i kamieniami.

Jak wynika z informacji Komendy Głównej Policji, w związku z protestami po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie dopuszczalności aborcji w okresie od 22 października do 16 listopada wszczęto 74 postępowania dotyczące niszczenia i znieważania budynków sakralnych oraz przedmiotów czci religijnej. Wśród postępowań karnych 13 dotyczyło zniszczenia lub uszkodzenia zabytku, ściganych z art. 108 u.o.z.

Na przejściu granicznym Medyka-Szeginie funkcjonariusze KAS skontrolowali autokar jadący z Ukrainy do Szczecina. W wyniku kontroli ujawniono przemyt 32 książek datowanych na lata 1784 -1935 oraz dwóch zabytkowych map.

Grudzień

W miejscowości Brochów-Kolonia doszło do dewastacji przydrożnej kapliczki. Znajdująca się w kapliczce figurka Matki Boskiej została potłuczona, a na budynku został namalowany znak czerwonej błyskawicy (symbol tzw. strajku kobiet).

W miejscowości Aleksandria na terenie miejscowej parafii św. Maksymiliana Marii Kolbego doszło do dewastacji kapliczki. Zniszczono płot koło kapliczki, a wkopaną w ziemię kapliczkę przewrócono.

W Krakowie, w dzielnicy Mydlniki kolejny raz zdewastowano cenną kapliczkę wnękową.

W Warszawie uszkodzono ogrodzenie klasztoru Karmelitanek Bosych – namalowano na nim farbą napis o charakterze ideologicznym.

W Warszawie z ul. Mińskiej 7 skradziono kapliczkę, która była umieszczona w tym miejscu od 1936 r. Porzucony przez sprawcę zabytek udało się odnaleźć na tej samej ulicy.

Analizując zdarzenia związane z przestępczością przeciwko dziedzictwu kulturowemu na terenie Polski w 2020 r., należy wskazać, że mimo pandemii COVID-19 i wiążących się z nią ograniczeń dotyczących mobilności osób, podobnie jak w poprzednich latach przez teren Polski były przemycane przez wschodnią granicę zabytki i przedmioty kolekcjonerskie. Zaobserwowano znaczący spadek ujawnianych kradzieży dóbr kultury. Problemem, który w okresie pandemii ujawnił się z dużą siłą, był motywowany ideologicznie wandalizm skierowany przeciwko dziedzictwu sakralnemu. Zauważono, że w dalszym ciągu dochodziło do nielegalnych poszukiwań zabytków. Warto przy tym odnotować również działania IPN i organów ścigania w ramach odzyskiwania przywłaszczonych dokumentacji archiwalnej o wartości historycznej.

Bibliografia

- Abrams D.S., *Crime in the Time of Covid*, EconoFact, University of Pennsylvania 2020, <https://econofact.org/crime-in-the-time-of-covid> [dostęp: 1.07.2022].
- Assessing crimes against cultural property 2020*, Syryy of Interpol Member Countries, UNESCO, wrzesień 2021, <https://www.interpol.int/en/content/download/16751/file/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property.pdf> [dostęp: 1.07.2022].
- Cultural property crime thrives throughout pandemic says new INTERPOL survey*, Interpol, 18 października 2021, <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2021/Cultural-property-crime-thrives-throughout-pandemic-says-new-INTERPOL-survey> [dostęp: 1.07.2022].
- Dane z Departamentu Ceł Ministerstwa Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej – pismo z dnia 13 lipca 2021 r., sygn.. BMI1.0123.997.2021., niepubl.
- Dane z Komendy Głównej Straży Granicznej – pismo z dnia 8 lipca 2021 r., sygn. KG-OI-VIII.0180.130.2021.MS, niepubl.
- Decyzja z dnia 21 sierpnia 2019 r., umarzająca postępowanie dotyczące wpisu do KRUDK z uwagi na bezprzedmiotowość postępowania polegającą na braku podstawy prawnej do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia (dobro kultury będące przedmiotem wniosku skradziono między 15 marca 1997 r. a 7 stycznia 1998 r., tj. przed wejściem w życie ustawy o rzeczach znalezionych), sprawa nr DDZ-RDK.742.3.50.2019.MW.
- Gadecki B., *Nowe regulacje dotyczące problematyki zabytków w związku z wejściem w życie ustawy o rzeczach znalezionych*, „Ius Novum” 2016, nr 4.
- Górniak K., *Szczególina ochrona własności w ramach krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 2.

- Gredka I., Gwoździwicz-Matan P., *Cywilnoprawne skutki wpisu rzeczy do krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Państwo i Prawo” 2016, nr 10.
- Hadel M., Zachariasz I., *Analiza stosowania art. 12 specustawy covidowej z perspektywy standardów państwa prawnego*, „Samorząd Terytorialny” 2022, nr 1-2.
- Illegal excavations and online trade of cultural property looted in the midst of COVID-19*, czerwiec 2021, <https://en.unesco.org/news/illegal-excavations-and-online-trade-cultural-property-looted-midst-covid-19> [dostęp: 1.07.2022].
- Informacje dotyczące kontroli Najwyższej Izby Kontroli, System Ochrony Zabytków w Polsce, 31 marca 2022 r., KNO.430.004.2021, nr ewid. 170/2021/P21023/KNO.
- Jakubowski O., *Prawna ochrona zabytków a koronawirus. Ograniczenie stosowania procedur w zakresie ochrony zabytków w trakcie pandemii COVID-19*, 18 maja 2020, http://www.sksz.pl/skz_files/news/wpis_282_2020.php [dostęp: 1.07.2022].
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2014 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, nr 1(1).
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2015 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2016, nr 1(2).
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2016 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, nr 1(3).
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2017 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2018, nr 1(4).
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2018 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2019, nr 1(5).
- Jakubowski O., *Zagrożenie dziedzictwa kulturowego przestępczością – analiza wydarzeń z 2019 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2021, nr 1(7).
- Kocowska-Siekierka E., *Ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106.
- Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, <https://skradzionezabytki.pl/i/#/> [dostęp: 25.06.2022].
- Lizak A., *Prawne aspekty utworzenia krajowego rejestru utraconych dóbr kultury*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2017, nr 1.
- Oby nie było za późno... NIK o systemie ochrony zabytków w Polsce*, 31 marca 2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/system-ochrony-zabytkow.html> [dostęp: 30.06.2022].
- Pismo Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego z dnia 30 marca 2021 r., sygn. DPR.0132.10.2021, niepubl.
- Porozumienie między Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej z 3 listopada 2004 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków, Dz. Urz. KGP nr 21, poz. 135.
- Potocki A., *Krajowy rejestr utraconych dóbr kultury jako nowy środek prawny ochrony dziedzictwa kulturowego*, w: E. Kruk, G. Lubeńczuk, T. Drab (red.), *Tendencje rozwojowe prawa administracyjnego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 201.
- Przestępczość przeciwko dobrom kultury w Polsce*, NIMOZ, 16 kwietnia 2020, <https://straty-zabytkow.nimoz.pl/?p=5507> [dostęp: 1.07.2022].

ZAGROŻENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA ŚWIECIE

Olgierd Jakubowski

Świeczyński J., *Katalog skradzionych i zaginionych dóbr kultury*, oprac. red. W. Jaskulski, P. Ogrodzki, Ośrodek Informacyjno-Koordinacyjny Ochrony Obiektów Muzealnych, Warszawa 1988.

Uhl A., *Czy istnieje przestępczość kryminalna? Kilka uwag o tautologii w policyjnej statystyce przestępczości i nie tylko*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2020, nr 27, <https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/bk/article/view/3346> [dostęp: 16.08.2022].

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz. U. z 2019 r., poz. 1186 ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1600, 2077.

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, Dz. U. z 2022 r., poz. 859 ze zm.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. z 2020 r., poz. 293 i 471.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. z 2022 r., poz. 840.

Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, Dz. U. z 2011 r., Nr 112, poz. 654.

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych, Dz. U. z 2015 r., poz. 397.

Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, Dz. U. z 2021 r., poz. 2095 ze zm.

Wybranowski M., *Uproszczenie procesu budowlanego: miało pomóc w walce z kryzysem, a może zniszczyć zabytki*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 13 lipca 2020, <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/7770094,uproszczenie-procesu-budowlanego-mialo-pomoc-w-walce-z-kryzysem-a-moze-zniszczyc-zabytki.html> [dostęp: 1.07.2022].

Wybranowski M., *Zabytki bez ochrony, sprawcy (w praktyce) bez kary*, 4 sierpnia 2020, „Dziennik Gazeta Prawna”, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1487568,zabytki-bez-ochrony-sprawcy-bez-kary.html> [dostęp: 1.07.2022].

Wystąpienie pokontrolne do Piotra Glińskiego Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, tekst zmieniony zgodnie z uchwałą Nr 50/2021 Kolegium Najwyższej Izby Kontroli z dnia 13 października 2021 r. oraz uwzględniający sprostowanie oczywistej omyłki pisarskiej dokonane w dniu 29 września 2021 r., KNO.410.003.01.2021, https://bip.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,kno~p_21_023_202109301114301632993270~id0~01,typ,kj.pdf [dostęp: 1.07.2022].

Zeidler K., *Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem oraz Krajowy rejestr utraconych dóbr kultury*, w: K. Zeidler, K. Zalasinska, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Wolters Kluwer, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Warszawa–Gdańsk 2015.